

HET WATERMERK, EEN ONZICHTBAAR FILATELISTISCH ELEMENT

Door Daan Koelewijn

WEINIG BELANGSTELLING

Omdat watermerken bijna onzichtbaar zijn, houden maar weinig verzamelaars zich bezig met dit fenomeen en zeker onder thematici bestaat er nauwelijks belangstelling voor watermerken. "Je doet er niet veel mee", is een veel gehoorde opmerking. Ik hoop dat u na lezing van dit artikeltje wat genuanceerder over dit verborgen filatelistische element denkt.

Draadfiguren

Een watermerk wordt aangebracht bij het vervaardigen van papier. Voor het verkrijgen van een watermerk worden figuren of letters van koperdraad of brons gemaakt. Door een watermerkwals worden deze draadfiguren in de nog vochtige papierstof gedrukt. Het is een garantie tegen de namaak van papier voor bijvoorbeeld bankbiljetten en postzegels. Hoewel ... we moeten de bescherming tegen vervalsing door het aanbrengen van een watermerk niet overschatten. Als een postzegel op een brief zit geplakt is het watermerk voor een eenvoudige leek (en dat is een postzegelplakker toch) dikwijls niet te zien. En als je te goeder trouw een postzegel koopt om je brief te frankeren, kijk je toch niet naar het watermerk (je weet niet eens hoe dat er uit moet zien), tenzij je een gevorderde filatelist bent. Overigens gebruiken de meeste postorganisaties geen watermerk meer, sommige hebben het zelfs nooit gebruikt.

Oude watermerken

In het papier van een oude papiermolen uit 1282 in Fabriano in Italië treffen we al een watermerk aan. Bij het vervaardigen van dit handgeschepte papier is een watermerkvorm op de zeefbodem in de kuip aanwezig. Het eerste watermerk in een postzegel was een kroontje, waarvan er één per zegel aanwezig is in het papier van de Engelse penny black en de penny blue van 1840. De eerste emissie van Nederland van 1852 werd uitgegeven met een posthoorn als watermerk en het watermerk POSTZEGELS op de velranden.

Fabriekswatermerken

We onderscheiden fabriekswatermerken geplaatst door de papierfabriek in het door hen afgeleverde papier en watermerken aangebracht op verzoek van postadministraties met een kenmerkend symbool voor hun postdienst. Een fabriekswatermerk heeft bijvoorbeeld de in 1918 verschenen Haw-noodzegel van Curaçao van 1 cent, namelijk ELDORADO in open letters (Haw staat

Afb. 1 Een velwatermerk met wapen uit het voormalige Brits Indië

voor de initialen van de toenmalige postdirecteur Hendrik Albert Willemsen).

Velwatermerken

Elke zegel apart kan een watermerk hebben. Het komt ook voor dat een groot watermerk loopt over een heel vel postzegels. We spreken dan over een velwatermerk. Een velwatermerk heeft de uitgifte 1892 van Cochin, een staatje van Brits-Indië. Verdeeld over de zegels in het vel vormt het een grote opgestoken paraplu.

Een mooi velwatermerk vinden we ook bij de emissie van 1900 uit Roemenië. Het bestaat uit een fraai wapen en is verdeeld over 25 zegels.

Het velwatermerk dat fragmentarisch op 40 van de 100 zegels van een door Uruguay uitgegeven serie postzegels voorkomt, vertoont twee gekruiste sleutels. De betekenis wordt duidelijk als men weet dat de zegels bestemd waren voor poststukken die na posttijd aangeboden werden. Het postkantoor was dan gesloten!

Fouten

Bij watermerken komen ook fouten voor. De beroemdste watermerkfout vinden we in Chili waar een blauw zegel van 10 centavos een watermerk heeft van een grote 20 in plaats van een 10.

Sommige postzegeldrukkerijen vervaardigen postzegels voor verschillende landen. Regelmatig komen dan verwisselingen van watermerk voor. Zo kreeg een postzegel van Transvaal het watermerk in de vorm van een anker van Kaap de Goede Hoop; postzegels van de Maagdeneilanden werden voorzien van het watermerk van Lesotho (een basoetohod).

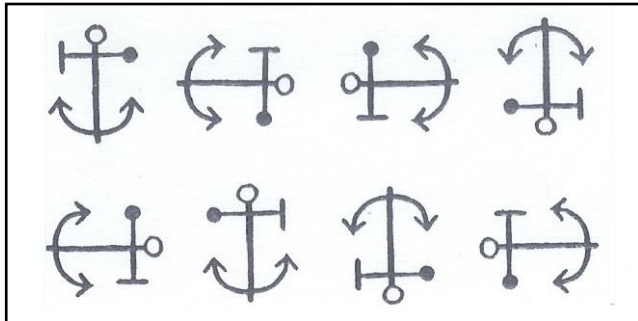
De drukkerij Wittman uit Parijs vergiste zich in het gebruik van papier bij het proefdrukken van postzegels van Madagascar door papier met het watermerk (bloem- en plantmotieven) van Kongo-Brazaville te gebruiken. Het watermerk in de vorm van een rozet, gedrukt in de emissie 1930 van IJsland, duidt erop dat voor deze uitgifte papier is gebruikt van de Britse kolonie Johore.

Afb. 2 Het beroemde Roemeense velwatermerk uit 1900

Naar links of rechts liggend

Eenzelfde watermerk kan in theorie op acht wijzen voorkomen: rechtstaand, kopstaand, liggend naar rechts en liggend naar links en dan deze vier standen ook nog in spiegelbeeld. Deze verschillen in stand ontstaan door het verkeerd inleggen van het vel papier bij het drukproces.

Afb. 3 De acht verschillende standen van het watermerk

Zwart pak is nodig

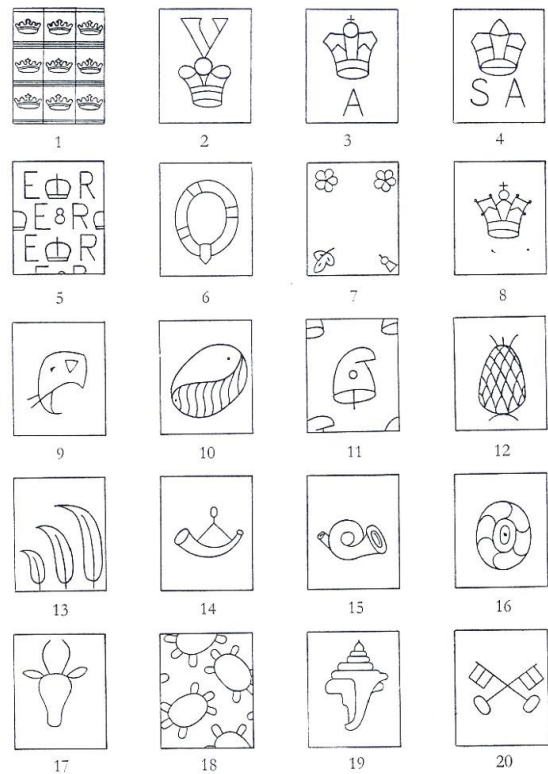
Het vinden van een watermerk in een postzegel is moeilijk met het blote oog. In een oud postzegelboek las ik een methode. "Men kan de te onderzoeken zegel in het halfdonker houden (half onder de tafel), of op de donkere mouw van jas of japon." We zien hier dus de ware filatelisten van honderd jaar geleden in zwart pak of zwarte jurk half onder de tafel zitten. Filatelie bedrijven kan een zware klus zijn. Ook gebruikten ze wel zwarte schaaltes, daarin werden de postzegel omgekeerd gelegd en men goot daar wasbenzine of nafta over. Het watermerk werd dan zichtbaar. Deze methode wil ik sterk afraden. Als de wasbenzine of de nafta niet helemaal zuiver zijn, krijg je vetvlekken op je kostbare zegels. Bovendien kan de boel in de lucht vliegen, als je vroeger de goede en nu de slechte gewoonte had/hebt om onder het postzegelen een sigaartje te roken. Tegenwoordig zijn er apparaatjes in de handel, waarmee watermerken uitstekend zichtbaar kunnen worden gemaakt. Deze watermerkzoekers zijn bij elke goede postzegelhandelaar te koop.

Thematische mogelijkheden

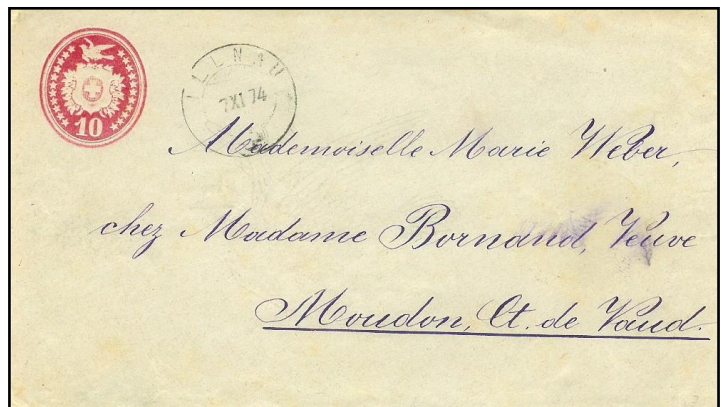
Als in een thematische verzameling een watermerk wordt getoond, trekt dat de aandacht en vormt het een pluspunt in de collectie. Moeilijk, maar wel een topprestatie, is het tonen van een velwatermerk. Onder thematici heerst de opvatting dat er niet veel bruikbare watermerken zijn. Als u de hierna getoonde afbeeldingen bekijkt en de lijsten met watermerken doorleest, komt u waarschijnlijk tot een andere conclusie.

- 1 t/m 4 algemene watermerken in de vorm van kroontjes van respectievelijk Toscane, Australië, Nieuw Zuid Wales en Zuid Australië.
- 5 t/m 8 Britse watermerken met het teken van de Orde van de Kousenband (6) en wapenbloemen (7)
- 9 t/m 12 olifantskop van Brits-Indië (9), twee vissen (symbool van vruchtbaarheid uit China) (10), mutsen uit Nicaragua (11) en ananas uit Jamaica (12)

- 13 t/m 16 drie veren uit San Marino (13), posthoorns van Nederland (14) en Noorwegen (15) en een Siamees inlands wapen (16)
- 17 t/m 20 kop van springbok uit Zuid Afrika (17), uit Tonga schildpadden (18), een schelp als watermerk in een zegel van Travancore, een vroegere vazalstaat van Brits-Indië (19), en de sleutels van de hemelpoort, ingedrukt in postzegels van Vaticaanstad (20)

Afb. 4 Twintig verschillende watermerken

Afb.5 In het papier van dit type Zwitserse postwaardestukken kunt u een duif herkennen

Hoe toon ik een watermerk?

Een vraag die vaak wordt gesteld, is: "Hoe laat ik nu een watermerk zien in mijn verzameling?" Ik ben verschillende oplossingen tegengekomen die mijns inziens acceptabel zijn. Sommigen tekenen zo'n watermerk na en plaatsen dit tekeningetje naast de postzegel met het betreffende watermerk. Andere maken een fotokopietje van de afbeelding van het watermerk in de catalogus. Zelf gebruik ik af en toe watermerken in postwaardestukken. Achter het watermerk plaats ik dan een zwart velletje papier waardoor het watermerk soms zichtbaar wordt.

Als u een velwatermerk wilt gebruiken om de ontwikkeling van uw thema te ondersteunen, moet u de volledige afbeelding op het hele vel tonen. ■

Watermerken kan men ook aantreffen in het papier van postwaardestukken. Een halfuurtje de Europese Michel-catalogi van postwaardestukken doorkijken, leverde de volgende oogst op:

Denemarken	briefomslagen: kroontjes in verschillende vormen
Liechtenstein en posthoorns	briefkaarten: grote watermerken met kruisen
Zweden	briefomslagen: naar boven en onderen lopende lijnmotieven
Zwitserland (zie Liechtenstein)	briefkaarten: watermerk briefomslagen: sierbanden en duiven)
Beieren	krantenwikkels: golflijnen
Stad Hamburg	briefomslagen: stadswapen met kasteelpoort
Württemberg	briefomslagen: sierband
Duitsland (Reich)	postbladen: ruitmotief met de letters V D R
Duitse post Turkije	briefomslag: zwaan tussen waterlelies
Rusland	briefomslag: adelaar en posthoorn
Sowjet Unie	briefomslagen: mozaïeken golflijnen zigzaglijnen achthoeken ringen
Hongarije	krantenwikkels: in sierletters Magyar Kir Posta en andere teksten Briefkaarten: Postwissel: Telegraafpalen en -draden

Naast de getoonde watermerken vond ik ook nog de volgende watermerken (in alfabetische volgorde van land en jaartal van uitgifte)

Land	Uitgiftejaar	Watermerk
Albanië	1930	Dubbele adelaar
Argentinië	1892 1908	Zonnetjes
Bechuanaland	1886	Anker
Birma	1938	Olifantskop (bovenzicht)
Ecuador	1896	Jacobijner mutsen
Egypte	1866	Piramide
Ethiopië	1947	Ster van Ethiopië
Finland	1941 1925 1968	Roos Hakenkruis Boomstronk
Frankrijk	1942	Locomotief
Frans Kongo	1900/1907	Distel Rozentak Olijftak
Ghana	1959	Ster
Guyana	1968	Lotusbloem
Honduras	1927	Linzenzaad
Hongarije	1904 1908 1913	Stefaanskroon Ringenkroon Dubbel kruis 1941 1947 Wapenschild Staatswapen
India	1958	Leeuwenzuil
Iran	1915	Leeuw
Israël	1954	Springend hert
Letland	1919	Honingraat
Litauen	1919	Visschubben
Luxemburg	1928	Vliegtuigen
Malawi	1966	Hanenkop
Mexico	1965	Adelaar Cactus Slang
Napels	1858	Lelie
Noorwegen	1855	Leeuw
Pakistan	1963	Maan en ster
Panama	1969	Adelaar in cirkel
Samoa	1965	Vaatwerk
San Marino	1894	Staatswapen
Saudië-Arabië	1961	Palmboom en gekruiste sabels
Soedan	1962	Neushoorn
Spanje	1876	Toren
Tsjecho-Slowakije	1923	Klimopplant
Uruguay	1959	Paard en schaap in wapen

Klimopplant moet lindeblad zijn

In mijn artikeltje over watermerken in het vorige nummer van THEMA staat een onjuiste vermelding.

In de lijst met door mij gevonden watermerken, noem ik bij Tsjecho-Slowakije een watermerk in de vorm van een klimopplant. Helaas is mijn kennis van planten niet groot. Wat ik aanzag voor een klimopplantje, blijkt het blad van een lindeboom te zijn. De heer Fred Plantinga uit Heemskerk maakte mij attent op deze misser. Hij gaf nog de volgende interessante informatie door, die ik u niet wil onthouden.

“Het lindeblad werd door de Tsjecho-Slowaken gebruikt, omdat het een oeroud, nationaal symbool betreft. Dit blad kan tot op de huidige dag teruggevonden worden in de versiering rond het grote staatswapen. Ook komt het voor in de randen van postzegelseries die in de jaren 20 van de vorige eeuw zijn uitgegeven. Ook op de bekende Hradschin uitgaven vanaf 1918 komt het als tak met drie bladeren voor. Deze serie is trouwens ontworpen door de wereldberoemde Jugendstil kunstenaar Alphonse Mucha.”

Ik dank de heer Plantinga hartelijk dat hij zo nauwkeurig mijn schrijfseltje heeft bestudeerd en voor het rechtzetten van mijn “plantkundige” vergissing.

Daan Koelewijn